

Avrupa İslam Üniversitesi

İSLAM ARAŞTIRMALARI

Journal of Islamic Research

Yıl 1 Sayı 1 Şubat 2008

Mehmed Akif ve Tarih Şuuru

Dr. Adil ŞEN

İncelememiz adından da anlaşıldığı üzere üç unsurdan meydana gelmektedir. Birincisi İstiklal Marşı gibi büyük bir sanat eserine imza atan ve milletimizin büyük sîmaları içinde yerini alan Mehmed Akif' (1873-1936), ikincisi milletlerin “sosyal hafızası” diyebileceğimiz “Tarih”, üçüncüsü ise psikolojik bir tabir olan “Şuur”dur.

Mehmed Akif'in hayat kronolojisine göz attığımız zaman, o dönemin Osmanlı Devletinin 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, dış cephelerde yenilgiler ve sınırlardaki küçülmenin, içerde ise binbir değişikliğin yaşandığı sarsıntılı devre tesadüf ettiğini görüyoruz. O devrin yetiştirdiği, tarih ve kültürümüze mal olmuş bütün zevat gibi Mehmed Akif de memleketin içine düştüğü bunalımlardan kurtulabilmesi yolunda kafa yormuş düşünce adamlarımızdan biridir. Mehmed Akif'i ölümsüz kılan, düşüncelerini kuru ifadelerle değil, milletin kolektif vicdanına tercüman olacak şekilde hassasiyet yüklü ifadelerle dile getirmesidir. Memleketinin felaketlerine seyirci kalmayan, gerektiğinde şehir şehir dolaşan, halkı aydınlatan, hareket adamı Akif, samimiyeti ve söylediklerini harfiyen hayatına tatbik etmesi dolayısıyla her kesim tarafından, itirazsız benimsenmiş ve milletimizin gönlünde taht kurmuştur. Akif'e olan sevgimiz aşikâr olmakla birlikte (aradan geçen zaman zarfında) onun fikir ve his dünyasının tekrar tekrar gündeme getirilerek, yeni nesillerin istifadesine sunulmasının bu sevgiyi temellendireceği kanaatindeyiz.

Tarih, kısaca milletlerin zaman ve mekan çerçevesinde meydana getirdikleri değişim hadiselerini, sosyal, iktisadi, siyasi, kültürel ve dini faaliyetlerini, birbirleriyle olan mü-

nasebetlerini, hadiselerin fizikî ve ruhî sebeplerini, gelişmelerini ve sonuçlarını topye-kun inceleyen ilim dalıdır. Bu yönüyle tarih, bir milleti millet yapan her şeydir ve bunun istisnası yoktur. Belli bir zaman dilimi ve mekan sınırlaması ancak konuların anlaşılır kılınması açısından faydalı olabilir, yoksa tüm birikimi ifade etmeye yetmez.¹

Şuur ise “kişinin kendi değerlerinden ve toplum içindeki yerinden haberdar olması” şeklinde tarif edilmektedir. Buna bağlı olarak “şuurluluk, temel şart olarak içine uyaklık halini de alan, kişinin kendi duyumları, bilgisi, çevreden gelen bilgilendirmeler ve bunların değerlendirilmesi ve nihayet kendi karar ve düşüncelerinden haberdar olması keyfiyeti ve bu anlamda son derece geniş bir ruhi faaliyeti, en üst seviyede soyutlamayı (abstraction) gerektirir”.² Bir başka deyişle, insanın normal hayat akışının kazandırdığı alışkanlıklar ve otomatizmin dışına çıkarak, olaylarla ilgili soruşturma, tavır alma ve davranış geliştirme haline şuur ve şuurluluk diyoruz.

Tarih şuuru ise manevi varlık olarak milleti bugüne getiren zengin hatıralar birikimine sahip çıkma ve bu mirası değerlendirerek, manalandırmak suretiyle devam ettirme iradesini göstermektedir: “Kültür mirasına sahip çıkmak, her şeyden önce bir tavır alıştır ve bu, geleceğe yönelik bir tavır alıştır. Yani geçmiş elde tutularak bir “yenilenme” amaçlanmaktadır. Gelecekle ilgili kaygılar taşıyan her insan, her sınıf, her millet her toplum geçmişten vazgeçemez. Geçmiş, bugünü geliştirip geleceğin belirlenmesine yarayan tek hazinedir”.³ Tarih şuuru beraberinde, tarihte olup-bitenleri bilmek, idrak etme ve devrin manasını sezip fark ederek anlayabilmeyi gerektirir”. Tarih, bilgilenmek ve bu bilgi üzerinden, halihazırın şartları ile düşünmek suretiyle ortaya çıkar.⁴

Mehmed Akif’te tarih şuuru dediğimiz zaman, Akif’in hayat çizgisi boyunca, tarihi ele alış, değerlendirmesi, olaylara hangi gözle baktığı vb. hususlar akla gelmektedir. Çeşitli incelemelere ve Akif’e ait makale ve şiirlere baktığımızda Akif’in fikir ve his dünyasında tarihin büyük bir yerini görürüz. Bu o kadar belirgindir ki bugün tarih ilminin değişik şubelerine konu olacak genişlik ve güzellikte tahlil ve tasvirlerle rastlarız. Gelenek ve gelecek kavşağında oturan Akif’in, tarihle elde etmek istediği “mazi-hal-istikbal” bütünlüğünü koruyarak, bunalımları aşmanın çözüm yolunu, “kendi özünden”=“mahiyet-i ruhiyesi”nden damıtarak elde etme şuurudur.

Yoksa o sıradan nostalji sunan, maziperest bir insan değildir. Yerine göre maziye de en acımasız tenkitleri yöneltmiştir. Yakın arkadaşı Süleyman Nazif (1869-1927)’in dediği gibi “nazmın zembereğini bulmuştur. Akif’in” arkadaşı Mithat Cemal Kuntay (1885-1956) ‘ın “Aruzla resim yapan adam” diye tanıttığı ve nihayet yaşayan büyük şairlerimizden Sezai Karakoç’un Mehmed Akif adlı incelemesinde “Türk edebiyatında Akif kadar hayatı şiire ve şiiri de hayata sokmuş şair yoktur” dediği büyük şairimiz, kuru tarih anlatımı yapmamakta, ilmî kavram ve kalıpların çerçevesi içine sıkışıp kalmamaktadır. Söyledikleri son derece realist ama bir o kadar da parlak ve zengindir. Şiirden şura yol bulacak sezis, duyuş ve fark edişle, fikri şiir dantel kanaviçe gibi iş-

leyerek ondan bir dünya görüşü, mazi idraki, hal değerlendirmesi ve istikbal ufku çizmiştir. Şiirlerinde tarih şuurunun bütün unsurlarını ihtiva eden ilim, irfan, teknik, ahlak, din-dünya dengesi, fert-cemiyet muvazenesi, devlet-millet bütünlüğü, medeniyet tecrübe ve tasavvuru gibi hususlar şiirin geniş muhayyilesiyle terennüm edilmiştir.

Ona göre tarih, tamamen iyi veya tamamen kötü değildir. İyi-kötü, müsbet-menfi beraber değerlendirilip ibret alınmalı, ders çıkarılmalıdır ki bir daha tekrar etmesin. İbret alınmadığında, tarihin tekerrürden ibaret olduğunu söyleyenlerin tarafını tutar (5). Zaten bir şiirinde:

Geçmişten adam hisse koparmış... Ne masal şey!
Beş bin senelik kıssa yarım hisse mi verdi?
"Tarih'i tekerrür" diye tarif ediyorlar;
Hiç ibret alınsaydı tekerrür mü ederdi? "6 (Safahat.s.543)

diyerek bir anlamda tarih şuurunun ne kadar uzağında olduğumuzu ifade etmiştir.

Akif yaşadığı zamanın şahidi olarak hayat sürmüştür. Zamandan kopuk, hayal aleminde, hamaset yapmamıştır. Yaşadığı her döneme, kendince bir teşhis ve tespit yaptıktan sonra ümit, endişe, keder veya sevincini dile getirmiştir. Dile getirdiği hususlarda şahsî hislerinin payı olsa da o, ekseriya halkın, milletin hislerine tercüman olarak konuşmuştur. Bu sebeple ıstırapları ağda; sevinçleri destana; fikirleri milli ideale dönüştürerek, umumî kabüle mazhar olmuştur. Onun dilinde "mazi" sadece "şanlı mazi" değildir. Ayıklama yapılmalıdır. Yaşadığı dönemdeki 350-400 milyon Müslümanın haline bakar ve mukayese yapmak için "maziden" örnekler, ibret levhaları sunar. Oğünkü Osmanlı-İslam coğrafyasına bakar, sömürgeci zalim ve gaddar Avrupa ile Rusya'nın önünde yem, elinde oyuncak olmaması için topyekun herkesi uyarır, teyakkuza davet eder. Bunu yaparken gerçekten "şanlı" bulduğu tarihi hadiseleri en cazip bir manzara şeklinde resmederek insanların dikkatini çekmeye gayret eder.

"Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz
Gelmişiz dünyaya milliyet nedir ? Öğretmişiz !
Kapkaranlıkken bütün afaki insaniyetin,
Nur olup fışkırmışız tâ sinelerinden zulmetin;
Yarmışız edvar-ı fetretten kalan yeldaları;
Fıkr-i ferda doğmadan yağıdirmışız ferdaları !"

S. 255

Al-i İmran suresi 110. ayetin tefsiri sadedinde yazdığı bu şiirinde İslam tarihinin ilk 25 yılını tahlil ediyor. İnsanlığa sunulan doğru yol, ahlak, irfan, adalet, ihsan, birlik-beraberlik ruhu, iyiliğin tavsiyesi, kötülüğün men edilmesi v.b. değerleri beşeriyet alemine nasıl kazandırdığımızı fakat sonraki dönemlerde dinî ve insanî değerleri tersyüz ettiğimizi acı acı anlatıyor:

“Dikkat et, 1000 senesinden beri a’sabı harap,
Yatıyor koskoca bir alem-i iman, bitap.”

s.457

Burada nefis bir tesbitte bulunuyor: Hicri 1000 yılından, (miladi 1591-1592 yıllarına te-
kabül ediyor) itibaren İslam aleminin atılımından uzak, hareketsiz kaldığına dikkat
çekmek üzere şöyle der:

“Verelim gel de şunun kalbine bir canlı ümid,
Ne kolay ! Say’i medid ister ayol, say-i medid !”

s. 457

Akif, ye’s’e düşmeyecek canlı ümit ve say-i medid=uzun çalışmayı çare olarak sunar:

“Mahalle kahvesi” nde milletin ruhuna zerk edilen tembellik, gayesizlik ve benzeri il-
letlerin milletleri nasıl batırdığını “kahve hayatında” simgeleştirerek, maziden gelen sa-
kat tutumların sosyal bünyeyi kemirdiğini canlı tasvirlerle ortaya koyar:

“Neden mefahir-i eslafa kahr edip yalnız,
Mülevvesatına mazimizin sarılmadayız ?
Kış uykusunda mı geçmişti ömrü ecdadın ?
Hayır o nesl-i necibin, o şanlı evladın
Damarlarında şehamet yüzerdi kan yerine;
Yüreklerinde ölüm şevki vardı can yerine;
Fakat biz onlara aid ne varsa elde, yazık
Birir birir yıkarak kahvehaneler yaptık !

(s. 151)

Görüldüğü üzere “mazinin mülevvesatı=geçmişin pislikleri” tabiri ile eleştirdiği yanı-
mızı bu mısraların devamında “Süleymaniye Camii” yanında eskiden hizmet veren
“Darut-Tıbb=Tıp Fakültesi”nin terk edilmiş halini, otopsi mermerleri üzerinde ser-
serilerin fasülye kaydattığı, vb. tarih sahnesinde nereden nereye düştüğümüzü “İbret
tabloları” halinde sunar. Fakat hiçbir zaman ümitsiz değildir. Safahat’ın Altıncı Kitab’ı =
“Asım” da yine, bir sürü aksaklıktan bahsettikten sonra çarelerini sıralar:

“Çünkü milletlerin ikbali için, evladım !..
Marifet, bir de fazilet.. iki kudret lazım!..
Marifet, ilkin, ahaliye saadet verecek,
Bütün esbabı taşır; sonra fazilet gelerek
O birikmiş duran esbabı alır; memleketin
Hayr-ı i’lasına tahsis ile sarf etmek için
.....
Bizler edvar-ı faziletleri cidden parlak
Bir büyük milletin evladınız, oğlum ancak
O fazilet son üç asrın yürüyen ilmiyle,

Birleşip gitmedi, battıkça da ümmet cehle.

.....

Göreceksin ki: Bu millette fazilet en uzun,
En **derin köklere** yaslanmada; hem sonra onun,
Bir mübarek suyu, hiç kurumaz; Din-i mübin
Hadisat etmesin oğlum, seni asla bedbin...
İki üç balta ayırmaz bizi **mazimizden**,
Ağacın **kökleri** madem ki derindir cidden
Dalı kopmuş ne olur ? Gövdesi gitmiş, ne zarar ?
O, bakarsın, yine üstündeki edvanı yarar...

(s. 493-495)

Akif yaşadığı halihazır devri “fetret devri” olarak niteler. Gazalîler, İbn-i Sinâlar yetiştiren iklimin kuruduğunu, memleketin çorak araziye dönüştüğünü ifade edip bünyeye üşüşen cehalet, tefrika, tembellik, yeis, maymun taklitçiliği v.b. hastalıkları bir bir masaya yatırır ve yine “neş’et-i İslam=safveti-i İslam=sadr-ı İslam” vs isimlendirmelerle tarihimizin en cevval noktasına atıfta bulunarak geleceğe bakarken, köklerimizle irtibatımızın hayatîyetini vurgular:

“Dini tedkik edeceksek, dönelim haydi geri;
Alalım neş’et-i İslama yakın bir devri:
O ne dehşetli terakki, o ne müdhiş sürat !
Öyle bir harika gösterdi mi insaniyet ?

(s. 229)

Ayrıca yaşadığı döneme ilişkin Safahat’ın birçok yerine serpiştirilmiş vaziyette “şark-garp = doğu – batı” mukayeseleri yapar: Yaptığı mukayeseler bu çalışmanın hacmini aşmakla birlikte, özet olarak, garbın teknik üstünlüğünü, çalışma azmini takdir eder; fakat sömürgeci, kan dökücü, vahşî yanlarını kıyasıya eleştirir; bu meyanda o günlerde “medeniyet imajı” ile maskeleydikleri “barbarlıklarına=medeniyetlerine; “vahşet, maskara, kahpe, canavar” isimlendirmeleriyle çözümler yapar. Yine aynı zamanda İslam alemini dolayısıyla şark’ı, daldığı ağır kış uykusundan uyandırmaya çalışır: Bu anlamda kendimizle yüzleşme adına denilebilir ki Akif kadar; eksik ve kusurlu taraflarımızı yerine göre mizahla, yerine göre sert bir şekilde tenkit eden başka bir düşünürümüz yoktur:

“Ey koca şark, ey ebedi meskenet !
Sen de kımıldanmaya bir niyet et.
Korkuyorum Garb’ın elinden yarın,
Kalmayacak çekmediğin mel’anet.”

(s.343)

“Bakın da haline ibret alın şu memleketin
Nasıldın ey koca millet ? Ne oldu akibetin ?
Yabancılar ediyormuş -eder ya- istikrah;
Dilenciler bile senden şerefli dir billah

Vakaan çoktan unuttun, hayayı kaldırdın
Mukaddesatı ısırdın, Huda'ya saldırdın
Ne hatıratına hürmet, ne an'anatını yad:
Deden de böyle mi yapmıştı ey sefil evlad ?
Hayatın erzeli olmuş, hayat-ı mu'tadın;
Senin hesabına birçok utansın ecdadın !
Damarlarındaki kan adeta irinleşmiş;
O çıkmak istemeyen can da bir yığın leşmiş !
İade etmenin imkanı yoksa **maziyi**,
Bu mübtezel yaşayıştayken gebermen elbet iyi.

(s. 296 – 297)

Akif yaşadığı devrin şahidi olarak, Balkan harpleri, Trablusgarp Harbi, I. Dünya Harbi dolayısıyla Batıların sergiledikleri vahşetleri adeta resmederek şiirlerinde ölümsüz bir şekilde tabloştı. Bütün bu badirelerin üstesinden gelmek için elbette birçok hal çaresi sunar; istikbal hakkında asla ümitsizliğe düşmez:

“O kanaat da şudur: Sırr-ı terakkinizi siz
Başka yerlerde taharriye heveslenmeyiniz.
Onu kendinde bulur yükselecek bir millet
Çünkü her noktada taklid ile sökmez hareket.
Alınız ilmini Garb'ın alınız sanatını;
Veriniz hem de mesainize son süratini.
Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız
Çünkü milliyeti yok sanatın, ilmin; yalnız;
İyi hatırda tutun ettiğim ihtarı demin:
Bütün edvar-ı terakkiyi yapıp geçmek için,
Kendi **mahiyet-i ruhiyye**'niz olsun kılavuz
Çünkü beyhudedir ümmid-i selamet onsuz
Sonra, dikkatlere şayan olacak bir şey var:
İnkışafatını bir milletin erbab-ı nazar,
Kocaman bir ağacın tıpkı çiçeklenmesine
Benzetirler ki hakikat, ne büyük söz bilene !
Bu muazzam ağacın gövdesi baştan aşağı;
Sayırsız kökleri, tekmiil dalı, tekmiil budağı;
Milletin **sine-i mazisine** merbut, oradan
Uzanıp gelmededir... Öyle yaratmış Yaradan.
Bir cemaat ki: Niyahet ona gelmez de iyi,
Ağacın hey'eti mecmuası, yahud çiçeği,
Ta gider, sinei milletten urup hake serer:
İnkışaf etmesi **atide** de pek zordur onun:
Çünkü meydanda kalan kütle yığınlarca odun !

Hastalanmışsa ağaç, gösteriniz bir bilene;
 Bir de en çok köke baksın o bakan kimse yine.
 Şayed isterseniz ağacın donanıp üstü, başı,
 Benzesin taze çiçeklerle bezenmiş geline;
 Geçmesin, dikkat edin, balta çocuklar eline!
 İşte dert, işte deva, bende ne var ? Bir tebliğ...
 Size aid, size tahsis edecek say-i belîğ.
 Ya ilahi bize tevfikini gönder...
 Amin !

(s. 231-232)

Son olarak Akif'in 1935 yılında Fransız işgali altındaki Antakya'yı ziyareti sırasında gör-
 düklerini:

"Viranelerin yascısı baykuşlara döndüm
 Gördüm de hazanında bu cennet gibi yurdu !
 Gül devrini bilseydim onun, bülbülü olurdu;
 Ya Rab, beni ewel getireydin ne olurdu ?..

(s. 631)

diyerek hayıflanmasında bile "Gül devri=Asr-ı saadet=İhtişam devirleri"ne atıfta bu-
 lunması onun tarih şuurunun ne kadar köklü ve canlı olduğunu gösteriyor. "mazisi
 yıkık milletin atisi olur mu ?" sualiyle de makalemizin ana fikrini veciz bir şekilde özet-
 liyor.

Milletine armağan ettiği İstiklal Marşı milletimizin Anadolu'daki bin yıllık tarihinin şiir-
 leştirilmesidir.

"Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın
 Kim bilir belki yarın, belki yarın dan da yakın"

derken, 20. yüzyılın 21. yüzyıla, yeniden dünyanın büyük gücü olacak Türkiye'nin müj-
 desini verir:⁷

Vefatının 71. yılında fikirleri ile hâlâ bizi aydınlatan, hissiyatımızı galeyana getiren
 alim=mütefekkir=şair Akif'imizi rahmet, minnet ve şükranla anıyoruz.

DİPNOTLAR

¹ A.Z.Velidi TOGAN.Tarihte Usul. İst. 1985. s.7- 19

² Ayhan SONGAR.Temel Psikiyatri. İst. 1981, s. 129 v.d.

³ Sargut SÖLÇÜN.Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi. Ank. 1982. s. 19 v.d.

⁴ Necat BİRİNCİ. Mehmed Akif Ersoy'un Şiirlerinde Tarih Duygusu Türk Dili yıl 1993, sayı. 500 s. 322

⁵ Mehmet Akif. "Hasbihal" Sırat-ı Müstakim, 27 Mayıs 1326 (C. Ahir 1328) C. IV, Sayı 92, s. 237 – 238

⁶ Safahat'ın Ank. 1999, Büyükşehir Belediyesi Neşri kullanılmıştır.

⁷ E. Nazif Gürdoğan: M. Akif Kökleri Geçmişte olan Gelecek Mehmet Akif (Türkiye'de Modernleşme ve Genç-
 lik) Sempozyum-Bildiriler 2007 s. 185